

ข้อคิด 10 ประการเกี่ยวกับการวิเคราะห์สังคม ในแนวคิดมาร์กซ์

สมเกียรติ วันทะนะ*

การเริ่มต้นเป็นงานที่ยากลำบาก สำหรับวิชาการทุกสาขา
มาร์กซ์, “คำนำ” ในการพิมพ์ครั้งแรก
ของ Das Kapital 25 ก.ก. ค.ศ. 1867

เดิมทีเดียว บทความนี้จะครอบคลุมถึงวิธี
การวิเคราะห์สังคมของมาร์กซ์ และ จิตร ภูมิ
ศักดิ์ อย่างค่อนข้างละเอียด ซึ่งคงกินเนื้อที่
มากอยู่

แต่ได้ทราบมาว่า ผู้เขียนในฉบับนี้อีกสอง
ท่านคือ อาจารย์ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ
อาจารย์สุชาย ตรีรัตน์ ได้เขียนบทความขนาด
ยาวสำหรับวารสารทั้งสองท่าน จำนวนหน้า
ของวารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับแรกก็ค

เหมือนจะมากเกินไปกว่าที่ประมาณการไว้กว่า
เท่าตัวแล้ว ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงขอทำหน้าที่
เพียงตั้งข้อสังเกตบางประการทางทฤษฎี เพื่อ
หวังว่าถ้าเป็นที่น่าสนใจพอ บทความนี้ก็อาจ
เป็นพิษพันธ์ุ เมล็ดเล็กๆ เมล็ดหนึ่ง ที่จะก่อให้เกิดการอภิปราย - ทั้งที่เห็นด้วยและเห็นแย้ง
เพื่อวางรากฐาน และยกระดับทางทฤษฎีการวิ
เคราะห์สังคมไทยให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นในโอกาส
ต่อไป.

* อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในบทความนี้ผู้เขียนได้ตั้งใจคัดส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวการวิเคราะห์สังคมไทยของจิตร ภูมิศักดิ์ออกไป เพราะเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นแล้วประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือผู้เขียนได้กล่าวถึงเรื่องทำนองนี้ไว้บ้างแล้ว แม้จะไม่สมบูรณ์ก็ตาม* ดังนั้นจึงเห็นสมควรพาดรอกำวิจารณ์ไว้ก่อน และไม่เน้นมากกล่าวในที่

หนึ่งในบทความนี้ ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตเอาไว้ ๑๐ ประการ ผู้รูปร่างท่านอาจสรุปให้เหลือน้อยกว่านี้ได้ หรือผู้รูปร่างท่านอาจแจกแจงให้ละเอียดมากประเสริฐกว่านี้ได้ การแจกแจงของผู้เขียนในที่นี้จึงไม่ถือเป็นเรื่องแน่นอนตายตัวแต่ประการใด ทั้งนี้รวมทั้งตัวผู้เขียนเอง เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอีกการมองปัญหา ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ ในที่นี้จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการวิพากษ์วิจารณ์นี้เองที่เป็นช่องทางที่คิดที่สุดที่จะเฝ้าความก้าวหน้ามาสู่วงวิชาการ ซึ่งในที่สุดแล้วนั้นหมายความว่า ผลกระทบของวิชาการต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ให้เป็น

สังคมที่คนส่วนใหญ่ จะดำรงชีวิตอยู่ด้วยความพากพวมใจเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และหากควรหลีกเลี่ยงไม่ หากควรได้รับการสนับสนุน.

ข้อ 1 การเตรียมพร้อมสำหรับยุคสังคมนิยม

การศึกษาสังคมนิยม และการเสนอผลการศึกษาค้นคว้าดังกล่าวต่อสาธารณชน เป็นการต่อสู้ที่แหลมคมประเภทหนึ่ง ในระดับขั้นมันเป็น การต่อสู้กับความไม่รู้ ในระดับต่อมามันเป็น การต่อสู้ทางความคิดกับผู้ที่มีความคิดแตกต่างกัน และในที่สุดถ้าผลงานการค้นคว้าขั้นนี้เกาะกระแสการเคลื่อนไหว และสำนึกของมวลชนได้ หนังสือเล่มหนึ่งก็อาจเป็นอาวุธที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการต่อสู้ทางเศรษฐกิจการเมืองที่แหลมคมได้ ทั้งนี้ มาร์กซ์เขียนว่า

“..... แต่ทฤษฎีในตัวของมันเองก็กลายเป็นพลังทางวัตถุได้ เมื่อมันเกาะกุมมวลชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ดู สมเกียรติ วันทะนะ “ลัทธิมาร์กซ์ - จิตรภูมิศักดิ์ และประวัติศาสตร์ไทย” เอกสารโรเนียว การปาฐกถาทางวิชาการของสมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๑๘ กันยายน ๒๕๒๓.

ได้...”๒

ด้วยเหตุที่งานศึกษาศึกษาสังคม เป็นงานที่มีลักษณะสู้รบคั่งกล่าวนั่นเอง ผู้ศึกษาที่มีการเตรียมพร้อมดีกว่าย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จได้ง่ายกว่า ผู้ศึกษาสังคมที่จะได้ชื่อว่าเตรียมพร้อม ในทัศนะของผู้เขียน ควรมียุทธศาสตร์ประกอบเบื้องต้นอย่างน้อยที่สุด 2 ประการคือ

ก. มีความคิดความสามารถดี

ข. มีเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่ดี

ทั้งสองสิ่งนี้มีใช้ลักษณะธรรมชาติที่ติดมากับบุคคล แต่เป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้นได้ นอกจากนั้นยังเป็นคุณสมบัติสองประการ ที่ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวจากกัน หากมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยิ่ง กล่าวคือ เราถือว่าผู้ที่พัฒนาความคิดความสามารถขึ้นมาจนมีคุณภาพดีย่อมมีโอกาสในการค้นพบวิธีวิเคราะห์ที่ดี และใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ที่ดีได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง และในทางกลับกัน เครื่องมือในการวิเคราะห์ที่ดีย่อมช่วยให้ผู้ศึกษามีโอกาส

ในการพัฒนาความคิดความสามารถ ในการวิเคราะห์สังคมให้ถูกต้องแม่นยำขึ้นอีก โสคหนึ่งด้วย

ข้อ ๒ ความคิด-ความสามารถดี นั้นอย่างไร

ข้อนี้ถ้าจะว่าไปแล้วก็ยังไม่อยู่ในขั้นตอนของการเตรียมพร้อมนั่นเอง กล่าวคือเป็นขั้นของการฝึกฝนอบรมให้เป็นนักวิเคราะห์สังคม ที่มีคุณภาพ แต่ในข้อนี้เราจะกล่าวถึงรายละเอียดปลีกย่อยที่สำคัญ ๆ บางประการเอาไว้เป็นตัวอย่างเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิเคราะห์สังคมท่านอื่น ๆ ดังนี้

ก. ต้องเปิดทัศนวิสัยให้กว้างขวางที่สุด

ในที่นี้หมายถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาศักยภาพบุคคลให้เป็นคนที่รอบรู้ นักศึกษาสังคมหลายๆ ท่าน ที่ให้ความสนใจกับทฤษฎีวิเคราะห์สังคมแนวลัทธิมาร์กซ์ มักจะพยายามสถาปนาความบริสุทธิ์ให้กับองค์ความรู้ของลัทธิมาร์กซ์ (เช่นเริ่มด้วยการแสดงให้เห็นว่าจะอะไรแท้ อะไร

๒ “.....But theory itself becomes a material force when it has seized the masses.

Theory is capable of seizing the masses when it demonstrates ad nominem, and it demonstrates ad nominem as soon as it becomes radical. To be radical is to grasp things by the root. But for man the root is man himself.” in

“Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right” in Karl Marx : Early Writings, translated and edited by T.B. Bottomore, London, C.A.

Watts, 1963, p. 52

เทียบ ลัทธิมาร์กซ์มีอะไรที่พิเศษกว่าความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ในแนวอื่น ๆ ฯลฯ) ฉะนั้น แทนที่จะตั้งจุดมุ่งหมายว่า ลัทธิมาร์กซ์ช่วยให้เข้าใจสังคมอย่างไรบ้าง แนวโน้มกลับปรากฏในทำนองที่ว่า การวิเคราะห์แบบ ไนน์จึงจะเป็นไปตามแนวทางลัทธิมาร์กซ์ ได้มากกว่ากัน เมื่อรูปการณ์เป็นไปในทำนองนี้เมื่อใด เป้าหมายของการวิเคราะห์สังคมย่อมถูกจับ กลับหัวกลับหาง และเมื่อลัทธิมาร์กซ์ในฐานะที่เป็นอาวุธทางปัญญาที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อคนส่วนใหญ่ ที่ถูกไอรักเอาเปรียบในสังคมย่อมถูกเปลี่ยนสีแปรธาตุไปเป็นเพียงเครื่องเล่นของนักวิชาการที่เป็น หมอผีสังคมศาสตร์ ผู้ถือเอาความวิจิตรพิสดาร และความบริสุทธิ์ของศัพท์แสงต่าง ๆ เป็นจุดมุ่งหมาย แทนที่จะเป็นเพียงเครื่องมือหรือบันได

ข. ไม่กลัวความสับสน อันนี้เป็นประเด็นที่สืบเนื่องกับข้อ ก. ทั้งนี้เพราะนักศึกษาสังคมที่ดูวิพากษ์วิจารณ์ ในเรื่องการแสวงหาสูตรสำเร็จภายใต้ลัทธิมาร์กซ์นั้น จำต้องละทิ้งแนวทางที่คับแคบคับแคบแล้ว มักจะพบกับสภาพความเป็นจริงที่ดูเหมือนกับอยู่นอกเหนือความสามารถที่ตนจะเข้าใจและอธิบายได้ ในชั้นนี้ ผู้ที่สร้างกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ก็จะถูกตีตราว่าเป็นผู้สร้าง *ความสับสน*

เราเห็นว่าปรากฏการณ์เช่นนี้มีความสำคัญ

และเป็นขั้นตอนที่นักศึกษาสังคมจะต้องรีบเยียวยาแก้ไข ด้วยเหตุนี้เราจึงขอเสนอความเห็นที่ผู้วิเคราะห์สังคมไม่ควรเอาตัวรอดด้วยการอ้างเอา "ความสับสน" มาใช้อย่างพร่ำเพรื่อและเลื่อนลอย เพราะปรากฏการณ์ในสังคมเป็นสิ่งที่ปรากฏแก่ผู้คนอย่างคลุกคลีกับสับสนอยู่แล้ว จึงเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้วิเคราะห์สังคมที่จะแสวงหา ทำความเข้าใจ และชี้แจงให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์อันสับสนหลากหลายเหล่านั้น

ก. ไม่กลัวความยากลำบาก จากข้อ ข. ย่อมเป็นที่แน่นอนว่าการเอาชนะความสับสนที่สับสน เพื่อจะเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมอันหลากหลายเป็นเรื่องที่ยากลำบาก แต่ในข้อนี้ ก็เช่นกัน เป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ทำการวิเคราะห์สังคมจะต้องฟันฝ่าอุปสรรคอันนี้เข้าไปให้ถึงความเป็นจริงแห่งระบบสังคม เพื่อว่าการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกลไกของระบบสังคมให้เอื้อประโยชน์ต่อกันทั้งสังคมโดยส่วนรวมจะได้กระทำได้อย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพทั้งระยะสั้นและระยะยาว

มาร์กซ์พยายามเน้นประเด็นนี้ให้เป็นที่ตระหนักมาแล้วเป็นเวลากว่าร้อยปี ผู้เขียนเห็นว่า นักศึกษาสังคมน่าจะพิจารณาทำที่ดังกล่าวอย่างจริงจัง จึงขอแปลคำนำต้น ๆ ที่มาร์กซ์เขียนให้กับกรพิมพ์หนังสือ **Capital** ภาคภาษาฝรั่งเศส

เศส เมื่อวันที่ 18 มี.ค. 1872 มาให้พิจารณากันดังนี้

“...ข้าพเจ้าขอสรรเสริญความคิดของท่านที่ทำการตีพิมพ์การแปลหนังสือ Capital ออกเป็นตอน ๆ เพราะในแง่หนึ่งจะทำให้หนังสือเข้าถึงชนชั้นคนงานได้มากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดตามความเห็นของข้าพเจ้า

ที่กล่าวมานี้ เป็นคำนำของข้อเสนอลงชื่อท่าน แต่ในที่นี้ข้าพเจ้าจะพูดถึงอีกคำหนึ่ง กล่าวคือวิธีการวิเคราะห์ที่ข้าพเจ้าใช้ ซึ่งไม่เคยมีใครใช้วิเคราะห์เรื่องราวทางเศรษฐกิจกันมาก่อนเลย จะทำให้บทแรก ๆ อ่านยาก และเบื่งที่หน้าหวาคกล่าวไว้ในหมู่สาธารณชนชาวฝรั่งเศส ผู้ต้องการไปให้ถึงข้อสรุปโดยเร็ว และกระหายที่จะรู้ความเกี่ยวพันระหว่างหลักการทั่วไป กับปัญหาเฉพาะหน้า ที่ปลุกเร้าความอยากรู้อยากเห็นของเขา อาจจะมีหวัง เพราะพวกเขาจะไม่สามารถดำเนินการศึกษาสิ่งดังกล่าวได้ในเวลาเดียว

นั่นเป็นความไม่สมบูรณ์ ซึ่งข้าพเจ้าเองไม่มีอำนาจที่จะเอาชนะมันได้ นอกเสียจากเตือนว่าให้ผู้อ่านที่ต้องการแสวงหาความจริงอย่างจริงจัง ได้เตรียมพร้อมเอาไว้ล่วงหน้า ถนนสู่วิทยาการที่จะให้ราบเรียบดูจรรยาวิธินั้นหาไม่มี เฉพาะแต่ผู้ที่

กลับคบขันปั่นผาชันฟันฝ่าไปอย่างไม่ย่อถอยเท่านั้นจึงจะมีโอกาสบรรลุถึงยอดครันซ์ชาวาลัย...”^๓

ง. วิชาทฤษฎีสูงสุด การวิพากษ์เป็นช่องทางที่สำคัญที่สุดในการได้มา ซึ่งวิทยาการอันแท้จริง

ในชีวิตการค้นคว้าสังคมของมาร์กซ์ มาร์กซ์จะให้การวิพากษ์เป็นแกนกลางในการทำงานมาโดยตลอดตั้งแต่ต้นจนกระทั่งจบชีวิตลง ผู้เขียนขอคัดรายชื่อผลงานบางชิ้นของมาร์กซ์มาให้พิจารณาเพื่อเป็นตัวอย่างดังนี้

ค.ศ.	ชื่อผลงาน
1843	Critique of Hegel's Doctrine of the State
1843-4	A Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right : Introduction
1844	Outlines of a Critique of Political Economy
1844	The Holy Family, or a Critique of Critical Critiques (เขียนกับ Engels)
1857-8	Grundrisse, or Foundations of the Critique of Political Economy
1859	A Contribution to the Critique of

^๓ Karl Marx "Preface to the French Edition" 18 March 1872 Capital Vol. 1 The Pelican Marx Library (1976), 1979. p. 104

Political Economy

1867 Capital : A Critique of Political Economy

1875 Critique of the Gotha Programme เป็นต้น

เฉพาะเท่าที่ชื่อผลงานเหล่านี้ระบุออกมา โดยตรงก็พอที่จะเป็นประจักษ์พยานได้แล้วว่า มาร์กซ์ให้ความสำคัญกับการวิพากษ์เพียงใด ทั้งนี้ก็ต้องกล่าวถึงเนื้อหา ซึ่งนับว่ามีการวิพากษ์เป็นแนวโดยตลอดรวมทั้งในผลงานชิ้นอื่น ๆ ที่มิได้ตั้งชื่อเรื่องไว้ด้วย คำว่าวิพากษ์ โดยตรงก็ตาม Capital (มี 4 บรรพ. บรรพที่ 4 คือ Theories of Surplus Value) ซึ่งเป็นผลงานที่สำคัญที่สุดของมาร์กซ์ก็มีชื่อรองเป็นการขยายความว่าทวิพากษ์ เศรษฐศาสตร์การเมืองระบบยูทออย่างชัดแจ้ง

นักศึกษาสังคมที่ตั้งใจจะวิเคราะห์สังคมตามแนวลัทธิมาร์กซ์ จะละเลยประเด็นการวิพากษ์ไม่ได้เป็นอันขาด คำว่าการวิพากษ์ในตัวของมันเองก็บอกอยู่แล้วว่า กิจกรรมการวิเคราะห์สังคมต้องเป็นกิจกรรมที่เต็มไปด้วยความเคลื่อนไหว ชัดแจ้ง คอสู จิตใจที่วิพากษ์ย่อมเป็นจิตใจที่ตั้งข้อสงสัยกับบทสรุปต่างๆ ที่เราได้รับตกทอดมาจากอดีต จึงนับได้ว่ากรวิเคราะห์สังคมต้องกระทำการวิพากษ์ในเบื้องต้น วิพากษ์ในท่ามกลาง และวิพากษ์ในที่สุด ในกระบวนการนี้ของปลอมจะถูกคัดออก ของแท้จะดำรงอยู่ ปรากฏ-

การอันหลากหลายและคลุมเครือซับซ้อนจะถูกกระบวนการวิเคราะห์ที่วิพากษ์วิจารณ์แกะออกเป็นชั้น ๆ เบ็ดปองให้เห็นสายใยแห่งระบบสังคมที่เกี่ยวข้องพันกันลงไปจนถึงแก่น นักศึกษาสังคมที่มีจิตใจกลัวความสับสน กลัวความยากลำบากก็จะเหนื่อยหน่ายสิ้นหวังไปเพียงรอบแรก ๆ

ข้อ 3 เครื่องมือหรือแนวการวิเคราะห์ที่
คิด :

ข้อสังเกต

(จากข้อ ๓ ถึงข้อ ๑๐ เราจะพูดถึงข้อสังเกตทางทฤษฎีบางประการว่า ลักษณะของแนวการวิเคราะห์สังคมที่คตินั้นมีจุดเด่นอะไรบ้าง และจะช่วยให้เรามองเห็นอะไรได้บ้าง โดยในที่นี้จะอ้างอิงถึงลัทธิมาร์กซ์มาเป็นตัวอย่างของแนวการวิเคราะห์ที่ดีอันหนึ่ง)

ในข้อ ๓ นี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงลักษณะเด่นอันแรกของการวิเคราะห์สังคมแนวนั้น ซึ่งเราอาจเรียกได้ว่าเป็น การสร้างทฤษฎีที่ปฏิบัติได้ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่มีทฤษฎี (Practical Theory เพื่อ Theoretical Practice)

การวิเคราะห์สังคมแนวลัทธิ มาร์กซ์ จะค้นคว้าถึงกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ และแสดงออกทางกลไกสถาบันต่างๆ ในสังคมมนุษย์ซึ่งมีผลให้มนุษย์เอารัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองได้ และยังผลให้มนุษย์ชาติโดยส่วนรวมไม่อาจแสวงหา และชื่นชมกับความสุขสมบูรณ์

จากทรัพยากรของโลกได้อย่างทั่วหน้ากัน สายใยที่ร้อยรัดให้มนุษย์ในชนชั้นวรรณะที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์ในข่ายของสังคมนี้เองเป็นสิ่ง ที่ลัทธิมาร์กซ์ พยายามอธิบายออกมาในเชิงทฤษฎีว่า เหตุปัจจัยต่าง ๆ ก่อกำเนิดขึ้นมาอย่างไร คำรงอยู่อย่างไร ระบบความสัมพันธ์ในชั้นตอนต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ได้แทนที่ และหมุนเนื่องกลิ้งกลายกันมาอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร และที่สำคัญที่สุดคือเสนอยุทธศาสตร์-ยุทธวิธีการแก้ไขสังคมสภาพสังคม อันไม่น่าปรารถนาให้เกิดขึ้นนั้นจะกระทำได้อย่างไร ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการสร้างทฤษฎีที่ปฏิบัติได้ เหตุที่บอกว่า เป็นทฤษฎีที่ปฏิบัติได้เพราะทฤษฎีดังกล่าวประมวลและกลั่นกรองมาจากประสบการณ์ และการปฏิบัติของมนุษย์ มิใช่การคาดกันคาสของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจลึกลับใดๆ ลัทธิมาร์กซ์ไม่เคยเสนอให้มนุษย์หาหนทางพัฒนาคุณภาพของชีวิตด้วยการเสกเบ้า ล่องหนหายตัว การกระทำดังกล่าว อาจจะมีคนทำได้ หรือเชื่อกันว่ากระทำได้ หรือมีคนไม่น้อยที่มั่งคั่งสมบูรณ์ขึ้นมาด้วยการกระทำดังกล่าว แต่ตามความเป็นจริงแล้ว สิ่งดังกล่าวเป็นข้อยกเว้นในประวัติศาสตร์ของมนุษย์มากกว่าที่จะเป็นกฎเกณฑ์ที่ดำรงอยู่ในชีวิตทางสังคมของคนส่วนรวม สิ่งที

เป็นลักษณะสากลของมนุษยชาติ คือการทำมาหากิน หรือกล่าวให้เจาะจงก็คือการผลิตนั่นเอง เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้ปฏิบัติกันมาโดยตลอด อย่างไม่ขาดสาย อันนี้เป็นรากฐานข้อมูลหลักของการวิเคราะห์ หรือสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ในแนวลัทธิมาร์กซ์

ส่วนลักษณะของการปฏิบัติที่มีทฤษฎีนั้นก็สอดคล้องกับสิ่งที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง กล่าวคือเป็นอีกด้านหนึ่งของเหรียญเดียวกัน เราอาจกล่าวโดยเปรียบเทียบได้ว่า ทฤษฎีที่ปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่ได้วางรากฐานอยู่ที่การปฏิบัติย่อมเคว้งคว้างและหลก้ลลย ส่วนการปฏิบัติที่ไม่มีแนวคิเคเชิงทฤษฎีก็ย่อมสุ่มเสี่ยง และกระจัดกระจาย หากความแน่นเอนและเอ็กภาพไม่ได้ มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ตระหนักในการเรียนรู้และสั่งสมบทเรียนและประสบการณ์จากความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติมากกว่าสัตว์อื่น นักวิเคราะห์สังคม จึงควรเน้นประเด็นนี้ให้ชัดเจนในการทำงานของตน การวิเคราะห์สังคมเพื่อการวิเคราะห์ อธิบายเพื่ออธิบาย หรือวิชาการเพื่อวิชาการนั้นใครใคร่ทำก็ทำกันไป แต่สิ่งที่มาร์กซ์เสนออีกคือ บทบาทของคนเองมิได้จำกัดอยู่ที่ต้องการ เพียงอธิบายโลกออกมาในแง่มุมต่าง ๆ ดังที่นักปรัชญาที่ผ่านมากกระทำกันเท่านั้น

หากอยู่ที่ต้องเปลี่ยนแปลงโลกให้น่าอยู่ขึ้นด้วย^๔
ข้อ 4 จากปรากฏการณ์สู่เนื้อแท้ (จาก Phenomenal Forms หรือ Appearance ถึง Essential Relations หรือ Essence)

การรวบรวมเอาอาการของโรคที่แสดงออกมา เช่น อาการปวดหัว ตัวร้อน ไข้ขึ้นสูง ฯลฯ ของคนไข้มาประมวลกันเข้า โดยไม่เจาะลึกไปกว่านั้น ไม่ช่วยแพทย์ทำการวินิจฉัยโรคได้อย่างถูกต้องชัดเจนเพียงพอฉันใด การรวบรวมเอาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ-สังคม-การเมือง มากองรวม ๆ กันเข้าไว้ก็ไม่ช่วยให้นักวิเคราะห์สังคมสามารถเข้าใจการดำรงอยู่ และแนวทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างชัดเจนเพียงพอฉันนั้น

ปรากฏการณ์ในความหมายของมาร์กซ์ คือ เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม และปรากฏในความรับรู้ของผู้สังเกตว่าเป็นข่าวสารข้อมูลทางสังคม ส่วนเนื้อแท้ในนัยหมายถึงสายใยแห่งความสัมพันธ์ที่อธิบายว่า ทำไมปรากฏการณ์นั้น ๆ จึงเกิดขึ้นเช่นนั้น เนื้อแท้หมักไม่อาจเข้าใจได้ ด้วยการสังเกตหอยกเพียงอย่างเดียวตรงมา หากจำต้องมีการวิเคราะห์ มีการวิ

พากษ์ มีการสังเคราะห์ ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่ง ต้องทำการศึกษาย่างมีกฎเกณฑ์และเป็นระบบ ในประเด็นนี้มาร์กซ์กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

“วิธีของปัญหาของนักเศรษฐศาสตร์ที่พยายามและไว้การศึกษาจะเริ่มจาก...ข้อเท็จจริงที่ว่าปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ นั้น เป็นรูปแบบแห่งการแสดงออกโดยตรงของความสัมพันธ์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวสะท้อนออกมา จากสมองของนักเศรษฐศาสตร์ ไม่ใช่สะท้อนออกมาจากความเกี่ยวข้องภายในของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่ก่อกำเนิดแก่ปรากฏการณ์นั้น เขาจะถั่วรูปการณ์มันเป็นเป็นอย่างที่ว่าแล้วเราจะมิวิพากษ์การเอาไว้เพื่ออะไรกันเล่า?”^๕

ผู้วิเคราะห์สังคม จะต้องไม่พอใจเพียงแค่การรับรู้ และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์มาไว้อย่างท่วมท้นจนทำอะไรไม่ถูก ทั้งนี้เพราะความหลากหลายของปรากฏการณ์ได้เคลื่อนเอาเนื้อแท้แห่งชีวิตสังคมเข้าไปหมักซ่อนไว้จนยากแก่การเข้าใจ และทำให้ง่ายต่อการหลง

การจะเอาชนะอุปสรรคดังกล่าวนี้ จะต้องกระทำอย่างจริงจัง ทั้งด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติการควบคู่กันไป กล่าวคือ

^๔ Karl Marx “Eleventh Thesis (on Feuerbach)” กล่าวว่า “The philosophers have only interpreted the world differently, the point is, to change it.” อ้างใน Ernst Fischer *Marx in His Own Words*. Pelican Books, 1973 p. 157

ในด้านกว้างต้องพิจารณาว่าปรากฏการณ์หนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่น ๆ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ไม่เสริมกันก็แย้งกัน

ในด้านลึกต้องมองว่าปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่อุบัติขึ้น มิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวเดือนลอยหากวางอยู่บนรากฐานของสายใยแห่งชีวิตสังคมที่สลับซับซ้อนเป็นหลายชั้น ผู้วิเคราะห์ต้องแกะออกทีละชั้น ๆ กระบวนการอันนี้คือวิธีกักกันหรือการถอดนามธรรม (Abstraction) นั้นเอง ซึ่งอุปมาได้กับการถอดเครื่องรางใจของสัตว์ลมเพื่อให้เห็น และเข้าใจได้ถึงสิ่งสำคัญที่อยู่หลังฉากและบงการการดำรงอยู่ และอนาคตของชีวิตสังคมนั้น ๆ ในที่สุด

เงื่อนไขชีวิตสังคมทั้งในส่วนที่เป็นปรากฏการณ์ และเนื้อแท้ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องที่หลากหลาย ซับซ้อน ละเอียดย่อน และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ของยุคทุนนิยม จะโดยจงใจหรือไม่ก็ตาม ได้เตรียมส่งให้ความซับซ้อนดังกล่าวแน่นอนหนาแน่นมากยิ่งขึ้นไปอีก จนผู้ศึกษาหมกความเชื่อมั่นว่าตนเองจะเข้าใจชีวิตสังคมไปได้เกือบจะสิ้นเชิง มาร์กซ์เคยเขียนจดหมายจากลอน-

ดอนถึงภรรยาของเขาฉบับหนึ่ง ซึ่งข้อความตอนหนึ่งระบุว่า

“ทันทีที่อยู่ห่างไกลจากคุณ ความรักที่ผมมีต่อคุณก็ปรากฏธาตุแท้ของมันออกมา เหมือนยักษ์ใหญ่ที่รวบรวมเอาพลังใจทั้งปวง และลักษณะทุกประการของใจผม ให้มารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว ผมรู้สึกว่าคุณเองกลับเป็นมนุษย์ชั้นมาอีกครึ่งหนึ่ง เพราะผมรู้สึกถึงอำนาจของความรักที่ร้อนแรง ความสลับซับซ้อนที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่กระทำต่อเรา ถูกกำหนดขึ้นมาอย่างสมบูรณ์ที่จะทำให้พวกเราทั้งหมดมีความรู้สึกว่าคุณเป็นเพียงมนุษย์ตัวเล็ก ๆ ที่อ่อนแอ ใจน้อย และไม่อาจจะวินิจฉัยอะไรได้”^๖

อย่างไรก็ตาม แม้มาร์กซ์จะพยายามเน้นถึงความละเอียดอ่อน ในกรณีวิเคราะห์สังคมสักเพียงใดก็ตาม ก็ยังมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อย (รวมทั้งแม้ในหมู่นักวิชาการ ที่นิยมแนวการวิเคราะห์ของมาร์กซ์) ที่มองข้ามความละเอียดอ่อนทางวิชาการไป ตัวอย่างที่ชัดเจนประการหนึ่งคือ เรามักได้ยินกันบ่อย ๆ ว่า มาร์กซ์บอกว่า ศาสนาเป็นยาฝิ่นสำหรับประชาชน ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วมาร์กซ์เขียนไว้ว่า

^๕ Karl Marx “Letter to Engels, 27 June 1867” Selected Correspondence all editions.

^๖ “Letter to Mrs. Marx dated 21 June 1856” อ้างใน Ernst Fischer, Marx in His Own Words, อ้างแล้ว pp. 25–26

“ศาสนาเป็นช่องทางระบายความคับแค้นของ
สัตว์โลกที่ถูกกดขี่ เป็นอารมณ์ความรู้สึกในโลก
ที่แท้จริง และเป็นดวงวิญญาณในที่ ๆ ไร้วิญ-
ญาณ ศาสนาจึงเป็นยาฝิ่นของประชาชน”^{๑)}

จากข้อความที่ยกมาข้างนี้ ท่านผู้อ่านคงจะ
เห็นได้ชัดว่า ข้อความที่ว่าศาสนาเป็นยาฝิ่นสำ-
หรับประชาชน กับข้อความที่ว่า ศาสนาจึงเป็น
ยาฝิ่นของประชาชนนั้นสะท้อนให้เห็นถึงระดับ
ของความลึกซึ้ง ในการมองปรากฏการณ์ทาง
ศาสนาที่แตกต่างกันอย่างลิบลิบ อันแรกแสดง
ให้เห็นว่าผู้พูดมองปรากฏการณ์ทางศาสนาอย่าง
โดดเดี่ยวเป็นเอกเทศ และมองได้ชั้นเดียว
ศาสนาในความหมายแรกจึงเป็นทั้งต้นสาย และ
ปลายเหตุในตัวของมันเอง. ศาสนาจึงเปรียบ
เสมือนสิ่งที่ยึดยึดจากภายนอก เข้ามาครอบงำ
ประชาชนแต่ฝ่ายเดียว ส่วนคามข้อเขียนของ
มาร์กซ์จะเห็นได้ว่า ปรากฏการณ์ทางศาสนา
ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวและเดือนลอย แต่ศาสนา
เป็นปลายเหตุ ซึ่งมีต้นสายอยู่ที่สังคมที่กดขี่ ประ-
ชาชนผู้ถูกกดขี่ แต่หาทางออกในชีวิตสังคมที่ค้ำคั้น
ไม่ได้ จึงระบายความทุกข์ยากของเขาในรูปแบบ
ของศาสนา ในแง่นี้เขาจึงศรัทธาในศาสนา(เหมือน
คิกิโน) ที่เขารูสึกว่าเป็นของเขามีใช้สิ่งที่ยึดยึด

มาจากภายนอก แต่เหมือนกับสิ่งที่เกิดขึ้นท่าม
กลางพวกเขา และช่วยเหลื่อพวกเขา นี่แหละคือ
ความหมายที่แท้จริงของทัศนะ ที่มาร์กซ์มีต่อ
ศาสนา แต่ที่มาร์กซ์ก้าวไปไกลกว่านี้ก็คือเขามี
ได้มองว่าศาสนาเป็นเป้าหมาย หรือวิธีการที่จะ
แก้ปัญหาของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพพอ
ศาสนาทำได้อย่างมาก คือช่วยปลดปล่อยผู้
ถูกกดขี่หรือเสนอความหวังในอนาคต (ซึ่งมัก
เป็นระยะยาวเช่นโลกหน้า ฯลฯ) ทั้งนี้เพราะ
ศาสนามีได้แก้ปัญหาที่รากเหง้า คือ *ที่ชีวิตทาง
การผลิตของมนุษย์*

ก่อนที่จะจบข้อนี้ มีสิ่งหนึ่งที่ต้องแก้การ
กล่าวซ้ำไว้ด้วยว่า การจำแนกปรากฏการณ์และ
เห็นเช่นนั้น มิได้หมายความว่าปรากฏการณ์
เป็นสิ่งที่ “จริง” น้อยกว่าเนื้อแท้แต่ประการ
ใด การจำแนกดังกล่าวต้องการที่จะชี้ให้เห็น
ถึงขีดชั้นของพลัง หรือบทบาทในการกำหนด
ชีวิตสังคมว่าสิ่งหนึ่งมีมากกว่าอีกสิ่งหนึ่งอย่าง
ไร ตัวอย่างเช่น ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของ
ราคา เมื่อวิเคราะห์ลงไปให้ถึงที่สุดแล้วจะพบ
ว่ามันถูกกำหนดโดยการเคลื่อนไหวของมูลค่า
ซึ่งเป็นกลไกอันเป็นเนื้อแท้ของระบบทุนนิยม
แต่นี่มิได้หมายความว่า การเคลื่อนไหวของ

^{๑)} Karl Marx, Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right (1843-4)

อ้างใน Ernst Fischer เห่งอ้าง, p.20

ราคาเป็นเรื่องที่จริง น้อยกว่าการเคลื่อนไหว
ของมูลค่า^๔

ข้อ ๕ จากเนื้อแท้สู่โครงสร้างระบบ

ในบทความนี้เวลาพูดถึงระบบ ผู้เขียน
หมายถึงสิ่งทั้งหมด ที่ดำรงอยู่ในชีวิตสังคม
(มาร์กซ์ใช้คำว่า TOTALITY) ปัญหาต่อมา
ก็คือ มีอะไรบางอย่างที่อยู่ในระบบดังกล่าว ? และ
สิ่งที่อยู่ในนั้นดำรงอยู่อย่างไร กล่าวคือ กอง
รวม ๆ กันอยู่ เหมือนกับลักษณะต่าง ๆ ยกใส่ลงใน
ตระกร้าจะนั้นหรือ หรือว่ามันมีสายใยแห่ง
ความสัมพันธ์ที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่เราจะศึกษา
ได้ ?

ในข้อนี้เราจะแยกตอบปัญหา ๒ ประการ
ที่จะข้อโดยสังเขป คือ

ก. สิ่งที่ดำรงอยู่ในระบบชีวิตสังคม

ข้อเขียนตอนหนึ่งของมาร์กซ์ที่นิยมอ้างกัน
เป็นร้อยเป็นพันครั้ง เป็นข้อความที่ช่วยไข
ปัญหานี้ได้อย่างกระชับที่สุด มาร์กซ์เขียนว่า

ผลิตภัณฑ์ทั่วไปที่ข้าพเจ้าสรุปมาได้จากประสม
การณการศึกษาค้นคว้า และได้ใช้เป็นแนวในการ
ศึกษาสังคมมนุษย์เรื่อยมา พอที่จะประมวลออก
มาโดยย่อได้ดังต่อไปนี้คือ ในชีวิตของมนุษย์ที่ทำ

การผลิตในสังคม มนุษย์ได้เข้ามามีความเกี่ยวพัน
กับระดับที่แน่นอนแห่งการพัฒนาการของพลังการ
ผลิตที่เป็นวัตถุของพวกเขา (material producti-
ve forces) ความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นท่าม
กลางชีวิตการผลิต (relations of production)
ก่อเกิดเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (economic
structure) ของสังคมซึ่งเป็นฐานที่แท้จริงที่โครงสร้าง
ส่วนบน (superstructure) ทางการเมือง
และกฎหมายปรากฏตัวขึ้นมา และรูปแบบที่แน่นอน
ของความสำนึกทางสังคม ก็สอดคล้องกับ
ฐานที่แท้จริงดังกล่าว วิธีการผลิตแห่งชีวิตทาง
วัตถุในสังคมเป็นตัวกำกับกระบวนการแห่งชีวิต
ทางปัญญา การเมือง และสังคม โดยทั่วไป”^๕

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการวิ-
เคราะห์ระบบสังคมแนวลัทธิมาร์กซ์ ได้ครอบคลุม
เรื่องที่จำเป็นทั้งปวงไว้ในข่ายการวิเคราะห์
ทั้งหมดสิ้น ไม่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์
กับธรรมชาติ หรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์
กับมนุษย์ ซึ่งความสัมพันธ์ ๒ รูปแบบใหญ่ดำรง
อยู่อย่างแนบแน่นซึ่งกันและกัน เรียกกันโดย
กว้าง ๆ ว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแห่ง
ชีวิตการผลิต (social relations of production)

^๔ ข้อคิดเห็นของ Ernest Mandel ในคำนำ Capital vol.1 อังแล้วหน้า ๒๐

^๕ Karl Marx "Preface" A Contribution to the Critique of Political Economy in
K. Marx and F. Engels Selected Works (Progress Publishers, 1969) Vol. I, pp. 503-4

ภายใต้คำที่มีความหมายใหญ่โตอันนี้ นักวิ.เคราะห์สังคมแต่ละคน อาจจำแนกรายละเอียดปลีกย่อยออกไปได้ตามความถนัดและวิถีคิดของแต่ละคน ซึ่งเท่าที่ผ่านมา การกระทำดังกล่าวอำนวยความสะดวกทั้งประโยชน์ และก่อให้เกิดการถกเถียงทางวิชาการขึ้นอย่างมากมาย

โดยเบ้าหมายแล้วการแจกแจงรายละเอียดนั้นกระทำเพื่อความกระจ่างในการวิเคราะห์ การแจกแจงที่จะสร้างความกระจ่างหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่แจกแจงออกมาแล้วจะต้องไม่หลุดลอยกระจัดกระจายไปเป็นแฉกเทศซึ่งกันและกัน มิฉะนั้นแล้วการแจกแจงจะสร้างความยุ่งยากทางทฤษฎีโดยไม่จำเป็น

มีตัวอย่าง 2 ประการที่อยากจะนำมากล่าวถึงในที่นี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงการแจกแจงที่กระทำอย่างไม่เข้าใจ หรือกระทำการแบบเลยเถิด

ตัวอย่างแรก คือการแจกแจงเรื่องที่ต้องการวิเคราะห์ออกเป็น 2 เรื่องใหญ่ ๆ คือ พลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต การแจกแจงแบบเลยเถิด และความไม่เข้าใจจะเกิดขึ้นในกรณีนี้ เมื่อผู้แจกแจงแยกเรื่องทั้งสองจนกระทั่งโคตรเดี่ยวและขาดลอยจากกัน

มาร์กซ์ชี้ให้เห็นว่า การแจกแจงอย่างกลไก

และขาดลอยตายตัวอย่างนี้เป็นอันตรายเพราะ

“การผลิตในชีวิตของมนุษย์ ... ปรากฏเป็นความสัมพันธ์ที่มีค่าคู่ กล่าวคือตำแหน่งเป็นความสัมพันธ์ทางธรรมชาติ อีกตำแหน่งเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม...นี้หมายความว่าในวิถีการผลิตหนึ่ง ๆ เช่นในขั้นต้นของอุตสาหกรรมเป็นต้นจะต้องปรากฏมีวิถีแห่งความร่วมมือ (mode of co-operation) ควบคู่กันอยู่ด้วย เช่นต้องมียุทธศาสตร์ทางสังคมแบบหนึ่งที่เจาะจงได้ และวิถีแห่งความร่วมมืออันนี้ในตัวของมันเองก็เป็นพลังการผลิตด้วย”^{๑๐}

นั่นคือความสัมพันธ์ทางการผลิต ก็เป็นพลังการผลิตได้

ตัวอย่างที่สอง คือการแจกแจงเรื่องที่ต้องการวิเคราะห์ออกเป็น 2 เรื่องใหญ่ ๆ คือ ฐานหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (Economic Base) กับโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) การแจกแจงแบบที่สร้างปัญหาในกรณีนี้ที่เด่นชัดที่สุดก็คือการมองว่าเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดอย่างกลไก และโครงสร้างส่วนบนเป็นเพียงสิ่งที่สะท้อนออกไปจากฐานเศรษฐกิจแต่ค้านเดียว พวกที่มองแบบนี้ถูกขนานนามว่าเป็นพวกวัตถุนิยมกลไกบ้าง พวกถือเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดบ้าง (Economic Determinist) ฯลฯ

^{๑๐} Marx and Engels *The German Ideology* Moscow, Progress 1938 p.41 อ้างใน

Derek Sayer, *Marx's Method*, Sussex, The Harvester Press, 1979 pp. 83-84

เองเกลส์เสนอข้อคิดเกี่ยวกับการกำหนดทำ
ที่ต่อเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง ในจดหมายที่
เขาเขียนถึง คอเนราต ซมิทท์ มีข้อความตอน
หนึ่งว่า

“...คังนั้นถ้าบาร์ท* กล่าวหาว่ามาร์กซ์และ
ข้าพเจ้าปฏิเสธรว่า ผลสะท้อนทางการเมืองและ
อื่น ๆ ของความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจไม่มีผล
ต่อขบวนการดังกล่าวในทางกลับกันแต่ประการใด
เลยละก็เท่ากับบาร์ทกล่าวหาสิ่งที่ไม่มีตัวตน (เท่า
ใบทองแดง) ไม่ต้องอันไกลขอให้บาร์ทดูแค่
Eighteenth Brumaire** ของมาร์กซ์ ซึ่งเกือบ
ทั้งเล่มพูดถึงบทบาทของการต่อสู้ทางการเมืองและ
เหตุการณ์ทางการเมืองโดยเฉพาะ ซึ่งแน่ละสิ่ง
ดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางความผูกพันโดยทั่วไปกับ
เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ หรือในหนังสือ Capital
ส่วนที่ว่าด้วยวันทำงาน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการ
ออกกฎหมาย, ซึ่งถือเป็นการกระทำทางการเมือง
ด้วยอย่างแน่นอน, ได้มีผลอย่างรุนแรงขนาดไหน
ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือมีผลนั้นลองไป
อ่านส่วนที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ ของพวกกฏุมพี
ดูก็ได้ และในที่สุดเราอยากจะถามว่าเราต่อสู้เพื่อ
เผด็จการทางการเมือง เราเข้าหากรรมมาชีพ ไปหา

สวรรค์วิมานอันใด ถ้าอำนาจทางการเมืองไม่มีน้ำ
ยาทางเศรษฐกิจ? พลังทางการเมือง (คืออำนาจรัฐ)
เป็นอำนาจทางเศรษฐกิจด้วย!”๑๑

ถึงคองนั้น ผู้อ่านบางท่านอาจมีความรู้สึก
เหมือนเดิม คือยังไม่ชัดเจนว่าอะไรบางอย่างที่
สำคัญๆ ซึ่งเราจะละเอียดไม่ได้ถ้าต้องการวิเคราะห์
โครงสร้างระบบสังคม เพราะดูเหมือนทุกสิ่ง
ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในสังคมจะอยู่ใน
ข่ายดังกล่าวไปเสียทั้งสิ้น ในทางปฏิบัติจะทำ
อย่างไรเล่า?

การที่นักวิเคราะห์สังคมจะพิจารณาทุกสิ่ง
ทุกอย่างที่เกิดขึ้น และดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ
นั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ เป็นเรื่องที่เป็น
อินทิเกรตทีเดียว ก็คือคิดแล้วไม่เกิดคุณค่าอันใด
เพราะคิดแล้วเป็นเรื่องที่ไม่มีมนุษย์คนใดจะทำ
ได้ ดังนั้นผู้วิเคราะห์ต้องจับคู่กับเรื่องราวที่
สำคัญ ๆ ที่อยู่ในขอบข่ายความสัมพันธ์กับ ส.ที่
คนต้องการวิเคราะห์

ในกรณีที่ต้องการจะวิเคราะห์สังคมทั้งระบบ
มาร์กซ์แสดงตัวอย่างการวิเคราะห์สังคมในระบบ
ทุนนิยมเอาไว้อย่างยากที่จะหานักวิเคราะห์คน
ใดที่เทียบได้ ตัวอย่างอันนี้จะยกมาเพื่อตอบ

* P.Barth เป็นผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับลัทธิมาร์กซ์ ในยุคที่เองเกลส์ยังมีชีวิตอยู่

** Marx, The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, 1852.

๑๑ “F. Engels’ letter to Conrad Schmidt in K. Marx and F. Engels, Selected Correspondence, all editions.

คำถามอีกข้อหนึ่งที่เราทิ้งไว้ในตอนเริ่มต้นของ
ข้อ 5 นี้ นั่นคือ

ในคำนำของหนังสือ **Capital** ฉบับพิมพ์
ครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1867) มาร์กซ์เขียนว่า “สิ่งที่
ที่ข้าพเจ้าต้องการสำรวจในงานชิ้นนี้ ก็คือวิธีการ
ผลิตแบบทุนนิยม รวมทั้งความสัมพันธ์ทางการ
ผลิตและรูปแบบของความเกี่ยวเนื่อง กับวิธีการ
ผลิตดังกล่าว และครบเท่าปัจจุบัน แม้ที่เด่นที่
สุดก็คือประเทศอังกฤษ นี่เป็นเหตุผลว่าทำไม
ข้าพเจ้าจึงใช้ประเทศอังกฤษ เป็นหลักในการสาร
ยายทั้งผลการทางทฤษฎีที่ข้าพเจ้าได้สร้างขึ้น”^{๑๒}

นี่เป็นการตอบตนเองสิ่งที่มาร์กซ์เขียน ไว้
ใน **Grundrisse** เมื่อ ค.ศ. 1857 ว่า

“ในสังคมใดก็ตาม จะมีรูปแบบการผลิตที่
เด่นอนแบบหนึ่ง โครงสร้างหลักเหนือการผลิต
แบบอื่น ๆ ความสัมพันธ์ทางการผลิตดังกล่าวนั้น
จะแสดงอิทธิพล และจัดลำดับความสำคัญให้กับ
การผลิตแบบอื่น ๆ กล่าวได้ว่ารูปแบบการผลิต
ที่กล่าวนี้เป็นแม่สีที่อาบกลืนลักษณะ เฉพาะของสี
อื่น ๆ”^{๑๓}

เมื่อเอาข้อความ 2 ตอนนี้เป็นแนวในการ

พิจารณางานของมาร์กซ์ในการวิเคราะห์ระบบ
ทุนนิยม ภาพการวิเคราะห์ระบบจะเข้าใจง่ายขึ้น
ทั้งที่ Ernest Mandel ^{๑๔} ให้พิจารณาจาก
สารบัญชของหนังสือ **Capital Vol 1** ว่าประกอบ
ด้วย

1. จุดเริ่มต้น: รูปแบบปฐมฐานของความ
มั่งคั่งในระบบทุนนิยม : สินค้า

1.1 สินค้ากับการปรากฏของมูลค่าแลกเปลี่ยน
หรืออีกนัยหนึ่งกระบวนการของการแลกเปลี่ยน

1.2 กระบวนการแลกเปลี่ยน และปัจจัย
แห่งการแลกเปลี่ยน : เงินตรา

1.3 เงินตรา : ตัวกลางที่จำเป็นสำหรับ
กระบวนการที่สินค้าจะแพร่สะพัดไปได้

2. เงินตราเปลี่ยนเป็นทุน ตัวอย่างเช่น
มูลค่าแสวงหามูลค่าเพิ่ม นั่นคือมูลค่าส่วนเกิน,
ลักษณะของมูลค่าส่วนเกิน

3. การผลิตมูลค่าส่วนเกิน : มูลค่าส่วนเกิน
สมบูรณ์

4. การผลิตมูลค่าส่วนเกิน : มูลค่าส่วน
เกินสัมพันธ์ (จากระบบประกอบการสู่ระบบ
โรงงานสมัยใหม่)

5. ความสัมพันธ์ระหว่างค่าจ้าง, ผลิตภาพ

^{๑๒} Karl Marx “Preface to the First Edition” **Capital** vol.1, อังแล้ว, หน้า ๑๐

^{๑๓} Karl Marx, **Grundrisse**, The Pelican Marx Library 1973, p.106

ของแรงงาน และมูลค่าส่วนเกิน : อัตรามูลค่าส่วนเกิน

6. มูลค่าของพลังแรงงานถูกเปลี่ยนเป็นค่าจ้าง, รูปแบบและความผันแปรนานาประการของค่าจ้าง

7/8 การสะสมทุน ตัวอย่างเช่น ความมั่งคั่งของระบบทุนนิยมในแบบเบ็ดเสร็จ(Totality) : ผลกระทบต่อแรงงาน กำเนิดของระบบทุนนิยม (การสะสมทุนยุคแรก)

ซึ่งจากสารบัญชื่อนี้ Mandel มีความเห็นว่ากระบวนการค้นคว้าได้เวียนมาบรรจบครบรอบพอดี กล่าวคือเริ่มต้นจากความมั่งคั่งของระบบทุนนิยมในรูปแบบที่ปฐมฐานที่สุด แล้วซุกดึกลงไปจนถึงแก่นแท้ของระบบ ซึ่งมีเรื่องมูลค่าเป็นพลังคอยชักใยอยู่ จากนั้นก็โยงไปถึงความขัดแย้งหลักของระบบทุนนิยมนั้นคือ ระหว่างทุนกับแรงงาน จนในที่สุดกลับมามีความมั่งคั่งของระบบทุนนิยมอีก แต่คราวนี้มิได้มองสินค้าในฐานะที่เป็นหน่วยปฐมฐานของระบบทุนนิยมที่กองรวมท่ามกลางเขาอีกต่อไป การวกกลับมาจุดเริ่มต้นใหม่คราวนี้ ได้เห็นภาพของระบบโดยเบ็ดเสร็จได้เห็นเอกภาพในความหลากหลาย ได้เข้าใจระบบในฐานะที่เป็นกระบวนการ

การใหญ่โตที่ผลิตมูลค่า และคุกคามมูลค่าส่วนเกินออกจากแรงงาน เป็นความเคลื่อนไหวอันมหัศจรรย์ที่ก่อเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน การจัดการผลิต การจัดองค์กรการผลิต ขบวนการแรงงาน รวมทั้งผู้ผลิตเองอยู่อย่างไม่ขาดสาย^{๑๔}

นี่คือสิ่งที่ชักใยระบบทุนนิยมทั้งระบบ แต่เรื่องที่จะต้องทำการวิเคราะห์หาได้หมดสิ้นเพียงเท่าที่ระบุไว้ในสารบัญชี่ไม่ บทบาทของรัฐเป็นต้น ก็เป็นสิ่งที่มาร์กซ์ให้ความสนใจอย่างมาก ในช่วงปี ค.ศ. 1857 มาร์กซ์วางแผนที่จะศึกษา ระบบทุนนิยมให้รอบคอบ โดยคาดว่าจะเสนอ 6 บรรพ คือ

1. ว่าด้วยทุน
2. ทฤษฎีสัมพัทธ์ที่ดิน
3. ว่าด้วยแรงงานจ้าง
4. ว่าด้วยรัฐ
5. ว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศ
6. ว่าด้วยตลาดโลกและวิกฤตการณ์

เวลาที่ผ่านไปในช่วง 1857-1865-6 ทำให้มาร์กซ์ต้องแก้ไขปรับปรุงแผนการศึกษาครั้งกว่าของตนเรื่องทุน ไม่น้อยกว่า 14 ครั้ง ซึ่งรายละเอียดอยู่นอกเหนือขอบเขตที่จะนำมากล่าวในที่นี้ได้^{๑๕} แต่ที่ยกเรื่องนี้ขึ้นมากล่าวเอาไว้ก็

^{๑๔} Ernest Mandel ในคำนำ Capital Vol 1, อ้างแล้ว, หน้า 35-6

^{๑๕} อ่านรายละเอียดใน R. Rosdolsky (1968) The Making of Marx's Capital London: Pluto Press, 1977

เพื่อจะแสดงให้เห็นว่ายังมีอีกหลายเรื่องที่มีมาร์กซ์
ตั้งใจจะทำการค้นคว้าอย่างจริงจังเพื่อเข้าใจระบบ
ทุนนิยมอย่างรอบคอบ แต่ก็ไม้อาจทำให้
ความตั้งใจดังกล่าวบรรลุผลได้อย่างสมบูรณ์ตามที่
ตั้งใจไว้

**ข้อ 6. จากโครงสร้างระบบสู่พัฒนา
การหรือความเคลื่อนไหวของระบบ**

การเสนอภาพของระบบโครงสร้างสังคม
อย่างรอบคอบเพียงเท่านั้น นับว่ายังไม่เพียงพอ
เพราะในความเป็นจริง สังคมย่อมเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจ
สังคมทั้งระบบในแบบที่เคลื่อนไหวได้?

ในการที่จะบรรลุถึงความปรารถนาอันนี้ได้
การวิเคราะห์แนวเศรษฐศาสตร์ การเมืองอย่าง
เกี่ยวข้องไม่เพียงพอ ในแก่นนี้มาร์กซ์จึงเป็น
นักวิเคราะห์ที่เปี่ยมด้วยความคึกความรู้อาไว้อย่าง
กว้างขวางที่สุดคนหนึ่ง^{๕๖}

ด้วยเหตุนี้จึงนับเป็นการถูกต้องที่แมนเดล
กล่าวว่าวิธีการของมาร์กซ์นั้น เราอาจเรียกได้
อย่างเหมาะสมที่สุดได้ว่าเป็นวิธีการ “วัตถุนิยม
วิภาษวิธี” นั่นเอง^{๕๗}

มาร์กซ์เขียนไว้ เมื่อ 24 มกราคม 1873
ว่า “แม้วิภาษวิธีจะต้องกลายเป็นสิ่งลึกลับเคลือบ
เคลงเมื่อตกไปอยู่ในมือของเฮเกล แต่เราต้อง
ยอมรับว่าเฮเกลเป็นบุคคลแรกที่เสนอมันออกมา
ในรูปแบบทั่วไปของการเคลื่อนไหว ในลักษณะที่
ครอบคลุมกว้างขวางและอย่างมีสำนึก เมื่ออยู่กับ
เฮเกลวิภาษวิธีต้องเอาหัวยื่นต่างเท้า (พอดีถึงเรา)
วิภาษวิธีจะต้องถูกกลับหัวให้เป็นปกติ เพื่อที่ว่า
จะได้พบเมล็ดในที่ที่มีเหตุผลภายใต้เปลือกที่ลึกลับ
เคลือบเคลง

ในรูปแบบที่ลึกลับเคลือบเคลง วิภาษวิธี
กลายเป็นแฟชั่นในเยอรมันนี่ เพราะมันคล้ายกับ
ว่ามันช่วยแปรรูป และยกระดับความสูงส่งให้กับ
สิ่งที่ดำรงอยู่ ในรูปแบบที่มีเหตุผลมันเป็นสิ่งที่
อภัยยศและน่าขยะแขยงสำหรับพวกกฎหมาย และกระ
บอบเสียดของพวกมัน เพราะวิภาษวิธีได้รวมเอา
ความเข้าใจที่แน่นอนต่อสิ่งที่ดำรงอยู่ในขณะเดียวกับ
ที่ตระหนักในค่านที่ปฏิเสธต่อสิ่งที่ดำรงอยู่ความ
คู่ไปด้วย นั่นคือค่านที่มันจะทำลายตัวเองอย่าง
เดียวไม่ได้ วิภาษวิธีมองสรรพสิ่งที่พัฒนาขึ้นมา
ในประวัติศาสตร์ ในฐานะสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างไหล

^{๕๖} ดู Grundrisse, อังแล้ว, หน้า 106; อีกแห่งหนึ่งในคำนำของ Capital Vol.1 (1867) มาร์กซ์เขียน
ไว้ “In the domain of political economy, free scientific inquiry does not merely meet
the same enemies as in all other domains.”

^{๕๗} Mandel, อังแล้ว, หน้า 117

ริน เคลื่อนไหว ด้วยเหตุที่วิภาษวิธีจึงสามารถเกาะ
กุมลักษณะชั่วคราวของสิ่งเหล่านั้นได้ด้วย และ
ด้วยเหตุที่วิภาษวิธีไม่ยอมปล่อยตัวให้สิ่งใดมาบีบ
คั้นเข้ากับมันได้ สารที่แท้จริงของมันจึงมีลักษณะ
วิพากษ์วิจารณ์และปฏิวัติ”^{๑๘}

การวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของระบบนี้
เองที่นักวิเคราะห์สังคมนิยมหลังมาร์กซ์ เรียกชื่อ
กันไปต่าง ๆ นานา เช่น Materialist dialectic,
Historical science, Historical materialism,
Science of revolution เป็นต้น

เศรษฐศาสตร์การเมืองจะต้องกำหนดขอบ
ข่ายการวิเคราะห์ของตน ภายในปริมิตเตลใหญ่
อันนี้ มิฉะนั้นแล้วจะประสบความล้มเหลวโดย
สิ้นเชิง^{๑๙} นั่นคือต้องประสานการวิเคราะห์แนว
เศรษฐศาสตร์การเมืองเข้าฝังแน่นในเงื่อนไขแห่ง
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ที่แน่นอนของสังคม
ทั้งที่ สุกา ศิริมานนท์ สรุปไว้อย่างถูกต้องซัด
เจนว่า

“ระบบมาร์กซิสม์ซึ่งยึดมั่นอยู่บนพื้นฐานจาก
ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ที่ว่าระบบทุนนิยม
นั้นไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจที่สถิตสถาพรอยู่แต่เพียง
ระบบเดียวในโลก แต่ระบบทุนนิยมเป็นเสมอ
เพียงระดับขั้นหนึ่ง ในวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจ
ของมนุษยชาติ และโดยการอนุมานจากข้อเท็จ
จริงอันนี้เห็นเองก็ย่อมพอจะช่วย ให้สรุปได้ว่าเป็น
การไม่มีเหตุผลแต่อย่างใดเลยที่จะบักหลัดกับเชื่อ
อย่างลุ่มหลง หรือที่จะไปทึกทักว่าระบบวิสาหกิจ
เอกชนเป็นระบบอมตะ เกิดมาคู่โลก และจะอยู่
ไปจนชั่วฟ้าดินสลาย”^{๒๐}

สิ่งที่ผู้เขียนคิดว่ามาร์กซ์ ต้องการที่จะเปิด
โปงมากที่สุด ในการวิเคราะห์ระบบทุนนิยม
ก็คือ “ความก้าวหน้าของระบบการผลิตแบบทุน
นิยมได้พัฒนาให้เกิดชนชั้นแรงงานขึ้นมา ซึ่งโดย
การศึกษาประเพณี และความเคยชินทำให้ชนชั้น
ผู้ใช้แรงงานมองว่าเงื่อนไขต่าง ๆ ของวิถีการผลิต
ดังกล่าวเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ประจักษ์แจ้ง

^{๑๘} K. Marx “Postface to the Second Edition” (24 มกราคม 1873) Capital Vol I, อังแล้ว,
หน้า 103 (ข้อความในวงเล็บเป็นของผู้เขียน)

^{๑๙} ดูรายละเอียดที่มาร์กซ์วิพากษ์ Bastiat (1801-50), Carey (1793-1879) และ Proudhon
เป็นต้น ใน Grundrisse, อังแล้ว, หน้า 84-5

^{๒๐} สุกา ศิริมานนท์, มาร์กซ์ จงใจจะหลอกลวงอะไร อย่างไร? กลุ่มเศรษฐกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
จัดพิมพ์ 2518, หน้า 85

อยู่ในตัวของมันเอง...”^{๒๑}

เมื่อใดก็ตามที่คนคิดว่า ระบบสังคมที่แวดล้อมชีวิตของคนอยู่เป็นกฎเกณฑ์ ที่เป็นธรรมชาติ เมื่อนั้นการที่จะมองเห็นความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมกันน้อยลงไป ถ้าไม่ดังกับหมดไป

มาร์กซ์จึงแสดงให้เห็น (ตั้งแต่สุภา ศิริมานนท์ สรุปไว้ข้างบน) ว่ากฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ กับกฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์หรือทางสังคมของมนุษย์นั้นต่างกัน ถึงแม้เขาอ้างคำวิจารณ์ของชาวรัสเซียคนหนึ่ง ด้วยความเห็นด้วยว่า “นักเศรษฐศาสตร์สมัยเก่าเข้าใจลักษณะของกฎเกณฑ์ทางเศรษฐกิจผิดพลาด เมื่อเขาเอามันไปเทียบกับกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์และเคมี.. เมื่อระดับของพัฒนาการของพลังการผลิตเปลี่ยนแปลงไป เงื่อนไขทางสังคม และกฎเกณฑ์ทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังเงื่อนไขดังกล่าว ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเหมือนกัน”^{๒๒}

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเห็นว่ากฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ หรือสังคมเป็นสิ่งที่ไม่นิรันดร์ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ นี่แหละคือสิ่งตอบแทนอันคุ้มค่าที่มาร์กซ์ส่งแรง อุทิศชีวิตทำการ

ศึกษาค้นคว้า เพราะกล่าวอย่างถึงที่สุดแล้วนั้น เป็นการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริง หรือศักยภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงสังคมที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ตัวมนุษย์เอง มิได้อยู่ที่ธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหน เป็นการคืนอำนาจในการกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ ให้กับมนุษย์เอง เป็นการวิพากษ์มายาการ และพันธนาการทางความลึกลับครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งของโลกทีเดียว

ปัญหาต่อมาก็คือ จะกำหนดค่าที่ในการวิเคราะห์ระบบสังคมที่เคลื่อนไหวอย่างไร ?

ต่อข้อถามนี้ เราจะดูตัวอย่างประการหนึ่ง เมื่อมาร์กซ์พูดถึง Eternalization of historic relations of production ว่า “เมื่อใดก็ตามที่เราพูดถึงการผลิตเราหมายถึงการผลิตที่ขึ้นตอนี่แน่นอนของพัฒนาการของสังคมเสมอ นั่นคือการผลิตที่กระทำโดยบุคคลหลาย ๆ คนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม... อย่างไรก็ตาม ทุกยุคของการผลิตย่อมมีลักษณะร่วม มีร่องรอยร่วม การผลิตในความหมายทั่วไป (production in general) เป็นการถอดคานาธรรม แต่ถือว่าเป็นการถอดคานาธรรมที่มีเหตุผลครบเท่าที่มันสามารถถึงลักษณะร่วม (ของการผลิตในสมัยต่าง ๆ) ออกมาที่แน่

^{๒๑} Capital I, Moscow 1959 ,pp. 718 f อ้างใน E. Fischer, อ้างแล้ว, pp. 66-67.

^{๒๒} Capital I, Pelican edition, อ้างแล้ว, p. 101

ได้ช่วยเหลือนั้นจึงช่วยประหยัดไม่ให้เราต้องอธิบายซ้ำทุกครั้งทุกคราวที่พูดถึงการผลิต ถึงกระนั้นในศัพท์ที่มีความหมายทั่วไปแบบนี้ ลักษณะร่วมที่เราพูดถึงนั้นก็ต้องการเอาออกมาจากการเปรียบเทียบ ดังนั้นศัพท์ทั่วไป หรือลักษณะร่วมดังกล่าวในตัวของมันเองจึงถูกจำกัด ให้ใช้ได้เป็นเพียงบางส่วนบางด้าน ตามกาละเทศะ และถูกผ่าให้แตกออกมามีบทบาทในการกำหนดชีวิตสังคมในแบบที่แตกต่างกันไปมากมาย”^{๒๓}

ถึงขั้นนี้ ผู้อ่านคงพอล่ากับความคิดได้แล้วว่า สำหรับมาร์กซ์นั้น เศรษฐศาสตร์การเมืองไม่เพียงแต่ต้องวิเคราะห์เรื่องวิธีการผลิตเท่านั้น หากยังต้องบอกต่อไปด้วยทุกครั้งอย่างขาดไม่ได้ว่า วิธีการผลิตของสังคมใด? ที่ชั้นตอนใด ของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของสังคมนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง เมื่อใด?

ถ้าพอใจเพียงจะศึกษาการผลิต การวิภาค การปริวรรต การบริโภคนิยม อย่างคลุมเครือเลื่อนลอย ทั่ว ๆ ไปแล้ว ไซ้ ก็จะเป็นได้เพียง

เศรษฐศาสตร์การเมืองกวมๆ หรือคลาสสิกๆ ที่มาร์กซ์วิพากษ์มาโดยตลอดนั่นเอง

ข้อ 7. ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง

“การพิจารณาความขัดแย้งในระบบ ทำให้ได้เข้าถึงจุดค้นกำเนิดของความจริง เพราะความจริงคือการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก็เพราะมีการขัดแย้ง การศึกษาการขัดแย้งจึงเป็นการศึกษาที่ค้นรากของความเป็นจริง”^{๒๔}

ข้อเสนอนี้ เป็นข้อเสนอที่การวิเคราะห์สังคมแนวลัทธิมาร์กซ์ เห็นว่าถูกต้องตามความจริงและทำลายต่อการพิสูจน์

ความขัดแย้งในระบบที่สำคัญที่สุดคือความขัดแย้งทางชนชั้น ความขัดแย้งดังกล่าวทั้งในแบบที่ถูกเคลือบแคลง, เบี่ยงเบน, ท่อตรง ประจันหน้า, ต่อสู้, แยกหัก ฯลฯ ประมวลกันเข้าเป็นพลังผลักดันให้การดำรงอยู่ที่เคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๒๓} Karl Marx, *Grundrisse* อังแล้ว, หน้า 85 ข้อความภาษาไทยในวงเล็บเป็นของผู้เขียน

^{๒๔} ศัตรภีร์ นาดสุภา “สังคมศาสตร์สำหรับประเทศไทย” เอกสารโรเนียว ปรับปรุงจากคำกล่าวนำ การสัมมนาโครงการวิจัย ๒๕๑๒/๒๕๑๓ ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ณ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย ริงสิต ปทุมธานี วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๓, หน้า ๔

การเปลี่ยนแปลงก็เช่นกันเกิดขึ้นในลักษณะ
ตั้งสมทางปริมาณ จากน้อยไปหามาก และยก
ระดับทางคุณภาพตามช่วงจังหวะ ในประวัติ
ศาสตร์ที่มีความหลากหลาย แต่กระนั้นก็ยังม
เอกภาพที่เป็นเงื่อนไขให้ศึกษาสังเกต และยีก
กุมเอามาทำการเคลื่อนไหวปฏิบัติการได้

คำว่า “ชนชั้น” เป็นศัพท์ที่มีความหมาย
ทั่วไป ด้วยเหตุนี้ทำให้ในการศึกษาหรือวิเคราะห์
และจำแนกชนชั้นในสังคมหนึ่ง ๆ จึงต้องใช้ทำ
ที่แบบเดียวกับที่ได้อธิบายมาแล้วในเรื่อง “การ
ผลิต” ในข้อ ๖ นั่นคือเมื่อใดก็ตามที่เราพูดถึง
เรื่องชนชั้น เราต้องระบุไปด้วยอย่างชัดเจนว่า
ในสังคมไหน เมื่อใด

ความหมายของชนชั้นจึงเกิดขึ้นจากชีวิต
ทางการผลิตจริง ๆ ในสังคม และในช่วงที่การ
ต่อสู้ก้าวไปสู่ขั้นแตกหักมากขึ้นเพียงใด ความ
หมายและความเป็นจริงทางชนชั้นก็ จะเพิ่มความ
ชัดเจนมากขึ้นเพียงนั้น

ชนชั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ ไม่น้อยกว่าเรื่อง
อื่นๆ ในการศึกษาค้นคว้าของมาร์กซ์ ชีวิต
และประสบการณ์การค้นคว้าที่เพิ่มขึ้น ทำให้
ความเข้าใจของมาร์กซ์ต่อเรื่องนี้พัฒนาไปอย่าง
ละเอียดอ่อนขึ้นเรื่อย ๆ คุยเกี่ยวกับเรื่องอื่น ๆ
ร่องรอยแห่งพัฒนาการของความละเอียดอ่อน

ดังกล่าวเราอาจพิจารณาเปรียบเทียบเอาได้จาก
Manifesto (1847-8), Eighteenth Brumaire
(1852), และ Capital Vol. 3 (1894) เป็นต้น

ใน Manifesto เราพบข้อความที่ว่า “ยุค
ของเรา เป็นยุคสมัยของกฎหมาย ซึ่งมีลักษณะพิ
เศษ กล่าวคือเป็นยุคสมัยที่ทำให้ความเป็นปฏิปักษ์
ทางชนชั้นเห็นได้ง่าย สังคมโดยส่วนรวมได้แบ่ง
แยกมากขึ้น ๆ ทุกขณะออกเป็น 2 ฝ่าย แบ่งออก
เป็น 2 ชนชั้นใหญ่ที่เผชิญหน้ากัน นั่นคือชนชั้น
กฎหมายและชนชั้นกรรมกร”^{๒๕}

ครั้นถึงบทที่ 52 ของ Capital Vol. 3
ซึ่งเป็นบทสุดท้าย และว่าด้วยเรื่องชนชั้น
มาร์กซ์เขียนว่า “ผู้เป็นเจ้าของพลังแรงงาน ผู้
เป็นเจ้าของทุน และผู้เป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งรายได้
ของพวกเขามาจากค่าจ้าง กำไร และค่าเช่า ตามลำดับ
หรือพูดอีกอย่างหนึ่ง แรงงานรับจ้าง นายทุน
และเจ้าที่ดินนั่นเองที่เป็น ๓ ชนชั้นใหญ่ของสังคม
สมัยใหม่ที่มีรากฐานอยู่ที่วิถีการผลิตแบบทุนนิยม”
... คำถามแรกที่จะต้องตอบในที่นี้ก็คือ อะไรทำ
ให้เกิดชนชั้น? และกร ตอบคำถามนี้จะกระทำ
ได้ก็ต้องตอบคำถามอีกข้อหนึ่ง ให้ได้เสียก่อน
นั่นคือ คำถามที่ว่า อะไรทำให้แรงงานรับจ้าง
นายทุน และเจ้าที่ดิน เป็นชนชั้นใหญ่ ๓ ชนชั้น
ดังที่กล่าวมา?

^{๒๕} K. Marx and F. Engels, Manifesto of the Communist Party, Progress Publishers,
Moscow 1952, p 41

พิจารณาครั้งแรก คุณความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างรายได้และที่มาของรายได้ เราจะพบว่า มีคนกลุ่มใหญ่ ๆ 3 กลุ่มในสังคม ซึ่งสมาชิกของแต่ละกลุ่มหาเลี้ยงชีพด้วยค่าจ้าง ค่าไรและค่าเช่าตามลำดับ โดยการทำให้พลังแรงงาน ทูนและที่ดินของตนมีค่าขึ้นมาตามลำดับ

อย่างไรก็ตามจากจุดนี้ นักฟิสิกส์และชีววิทยาการเป็นต้น ก็จะมีประกอบขึ้นเป็น 2 ชั้นชั้นเหมือนกัน เพราะทั้งสองข้างตั้งกักกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษ 2 กลุ่ม สมาชิกของแต่ละกลุ่มก็มีรายได้มาจากแหล่งที่เหมือนกัน ความเป็นจริงอันนี้ ก็จะใช้ได้กับการจำแนกผลประโยชน์และตำแหน่งคามการแบ่งงาน ซึ่งเกิดรายละเอียดปลีกย่อยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ท่ามกลางคนงาน เช่นเดียวกับท่ามกลางนายทุนและเจ้าที่ดิน ตัวอย่าง เช่น เจ้าที่ดิน อาจจำแนกออกเป็นเจ้าของไร่อุ่น เจ้าของฟาร์ม เจ้าของป่า เจ้าของเหมืองและเจ้าของฟาร์มสัตว์น้ำ

(บันทึกขาคทอนเพียงเท่านั้น)^{๒๖}

ข้อเขียนจากงาน 2 ชิ้นนี้ มิได้แสดงว่าที่มาร์กซ์กล่าวไว้ใน Manifesto นั้นผิด เพราะในนั้นมาร์กซ์พูดถึง "แนวโน้ม" อย่างกว้าง ๆ ว่าในสังคมทุนนิยมนั้นยังพัฒนาไป ๆ ความขัดแย้งหลักระหว่างนายทุนกับกรรมาชีพจะเด่นชัด

ขึ้นเรื่อย ๆ (และจะส่งอิทธิพลรอบงำให้ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นอื่น ๆ กลายเป็นความขัดแย้งรอน ๆ) กล่าวอีกนัยหนึ่งหมายถึงความขัดแย้งระหว่างทุนกับแรงงาน เป็นคู่ความขัดแย้งหลักในระบบการผลิต ซึ่งแสดงออกที่ชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ

แต่ครั้นจะวิเคราะห์เรื่องชนชั้นในสังคมใดสังคมหนึ่ง อย่างเจาะจงเป็นรูปธรรมเมื่อใดเมื่อไรนั้นจะต้องนำประเด็นของความหลากหลายและความเคลื่อนไหวของชนชั้นเองมาพิจารณาอย่างขาดไม่ได้สูตรสำเร็จตายตัวที่แข็งกว่าก็จะไม่เป็นประโยชน์ในกรณีดังกล่าวนี้ หากจะต้องวิเคราะห์ชนชั้นภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของสังคม ดังที่มาร์กซ์เขียนถึง Josef Weydemeyer เมื่อ 5 มีนาคม 1852 ว่า

“ข้าพเจ้า ไม่ใช่ผู้ค้นพบการดำรงอยู่ของชนชั้นหรือการต่อสู้ทางชนชั้นในสังคมสมัยใหม่เป็นเวลานานมาแล้วก่อนหน้าข้าพเจ้า ที่นักประวัติศาสตร์กรกฎุมพี ได้บรรยายถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น และนักเศรษฐศาสตร์กรกฎุมพี ได้ทำการวิเคราะห์เรื่องราวทางเศรษฐกิจของชนชั้น ดังที่ข้าพเจ้าทำและถือว่าใหม่ก็คือต้องการพิสูจน์ว่า (๑) การดำรงอยู่ของชนชั้นจะต้องแนบแน่นอยู่กับขั้นตอนที่เจาะ

^{๒๖} Karl Marx, Capital Vol III London : Lawrence & Wishart, 1977 pp. 885-886

จงทางประวัติศาสตร์ของพัฒนาการทางการผลิต
เท่านั้น ...”^{๒๗}

**ข้อ 8. ความสัมพันธ์กับสังคมนิยม
เกี่ยวข้อง**

ตามโครงการตั้งเดิมของมาร์กซ์ในการศึกษา
สังคมนิยม (1857) เราเห็นแล้วว่ามาร์กซ์ตั้งใจ
ศึกษาใน 3 ส่วนของโครงการ เพื่อทำการศึกษา
ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างประเทศ โดย
เฉพาะอย่างยิ่งการค้าระหว่างประเทศ (บรรพ ๕)
และตลาดโลกกับวิกฤตการณ์ (บรรพ ๖)

การโจรกรรม ปลอกลอก ปล้นสดมภ์ วิกฤต
กึ่ง ความมั่งคั่ง และเอกราชของประเทศต่างๆ
ในช่วงแรกแห่งพัฒนาการของระบบทุนนิยมก็
คือการชุกชุมแรงงานส่วนเกินและมูลค่าส่วน
เกินในยุคออาเดเนเคิมสมัยใหม่ หรือจักรวรรดิ
นิยมกึ่ง เป็นปัจจัยที่ไม่อาจละเลยได้ในการ
วิเคราะห์สังคมนิยม เรื่องความสัมพันธ์ทางการผลิต
ระหว่างประเทศหรือระหว่างระบบสังคมนิยม เป็น

ปริมาตรที่ก่อให้เกิดการศึกษาอันกว้างขวาง
กว้างขวางไม่น้อยกว่าทุก ๆ หัวข้อที่กล่าวมา
ศัพท์แสงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Uneven Development,
Unequal Development, Combined Development,
Unequal Exchange, Imperialism, Dependency ฯลฯ
ส่วนแต่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะอธิบายปรากฏการณ์
ที่สำคัญยิ่งดังกล่าว ผู้เขียนเชื่อว่าวารสารเศรษฐศาสตร์
การเมืองได้เตรียมแผนการที่จะค้นคว้าเรื่องราว
ดังกล่าวนี้มาเสนอต่อผู้อ่านอย่างละเอียด เป็นจำนวน
หลายฉบับทีเดียว ผู้เขียนเองซึ่งไม่มีความรู้ทาง
ด้านนี้จึงไม่ขอกล่าวในรายละเอียด

ข้อ 9. วิทยวิธีแห่งการค้นคว้า

ข้อนี้เป็นการสรุปย่อกระบวนการของการวิเคราะห์สังคมนิยม ซึ่งแสดงออกในรูปของขั้นตอน
อย่างคร่าว ๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาปรากฏการณ์ ก. (Concrete, Particular)

ขั้นที่ 2 เจาะลึกสิ่งแท้ (Essential

^{๒๗} Letter to Josef Weydemeyer dated 5 March 1852, in Selected Works in Two Volumes, Vol. II, p.410 อ้างใน E. Fischer อ้างแล้ว, หน้า 136

*หมายเหตุ ก. ในการพูดถึงปรากฏการณ์ทุกครั้ง จะต้องระบุให้ชัดเจนลงไปว่า ปรากฏการณ์อะไร เกิดขึ้น
ที่ไหน ? และเกิดขึ้นเมื่อไร ?

ข. ตัวอย่างรูปธรรมของการใช้วิธีวิเคราะห์แบบนี้ จะแสดงให้เห็นใน วารสารเศรษฐศาสตร์
การเมือง ฉบับที่ 4 ซึ่งผู้เขียนจะเขียนเรื่อง “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางการผลิตใน
สังคมนิยมไทย”

Relations)

ชั้นที่ 3 โครงสร้างระบบ (Totality)

ชั้นที่ 4 พัฒนาการ และความเคลื่อนไหว

ของระบบ (Fluid Movement)

ชั้นที่ 5 ความสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ชั้นที่ 6 กลับมาที่ปรากฏการณ์ ก. ซึ่งตอนนี้อาจเรียกเป็น ก^๑ (Dynamic Concrete Totality)

กระบวนการค้นคว้าจะไม่เดินหน้าทำเฉียวเหมือนชั้นบันได จะไม่ทิ้งชั้นตอนที่ผ่านมา แต่จะกลับมาทบทวนเกี่ยวกับทุกชั้นตอนที่ผ่านมา ดังนั้นอัตราเร่งของความเคลื่อนไหวในการค้นคว้าจะสูงขึ้นเรื่อย ๆ คืบหน้าไปเรื่อย ๆ โดยเปิดให้เห็นว่าความเข้าใจต่อสังคมได้เพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งด้านกว้างและด้านลึก

ผู้เขียนขออธิบายเปรียบเทียบกระบวนการดังกล่าวด้วยแผนภูมิต่างนี้

จากภาพจะเห็นว่าชั้นตอนใหญ่ ๆ ในการวิเคราะห์สังคมมี 6 ชั้นตอน ในทางปฏิบัติจากชั้นตอนหนึ่งไปสู่อีกชั้นตอนหนึ่ง จะมีปริมาณชั้นตอนย่อย ๆ อีก. และชั้นตอนย่อย ๆ อันนั้นจะเพิ่มปริมาณมากขึ้นทุกที ๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อัตราเร่งของขบวนการค้นคว้าสูงขึ้น ดังจะ

ได้จากรายละเอียดดังนี้
 ชั้นที่ 1 การวิเคราะห์กระทำเพียงอย่างเดียวคือพิจารณาปรากฏการณ์ ก.
 ชั้นที่ 2 ทำ 2 อย่างคือ จาก 1 สู่ 2 (1-2) และจาก 2 มาเข้าใจ 1 (2-1)
 ชั้นที่ 3 ทำ 6 อย่างคือ (2-3), (3-2), (3-1),

- (1-3), (1-2) และ (2-1)
- ขั้นที่ 4 ทำ 12 อย่างคือ (3-4), (4-3), (4-2), (2-4), (4-1), (1-4), (1-2), (2-1), (2-3), (3-2), (1-3), และ (3-1)
- ขั้นที่ 5 ทำ 20 อย่างคือ (4-5), (5-4), (5-3), (3-5), (5-2), (2-5), (5-1), (1-5), (1-2), (2-1), (2-3), (3-2), (1-3), (3-1), (3-4), (4-3), (1-4), (4-1), (2-4), (4-2)
- ขั้นที่ 6 ทำ 30 อย่างคือ (5-6), (6-5), (6-4), (4-6), (6-3), (3-6), (6-2), (2-6), (6-1), (1-6), (1-2), (2-1), (2-3), (3-2), (1-3), (3-1), (3-4), (4-3), (4-2), (2-4), (4-1), (1-4), (4-5), (5-4), (5-3), (3-5), (5-2), (2-5), (5-1), (1-5)

จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนจากขั้นที่ 1 ไปขั้นที่ 6 นั้นงานเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ถ้าจะใช้ภาษาวิธีตรวจสอบกันจริงๆ แล้วจะเห็นว่าการจะเข้าใจปรากฏการณ์หนึ่งอย่างต้องแท้ อาจต้องตรวจสอบกันได้ไม่น้อยกว่า 71 ครั้ง ในการค้นคว้าของบุคคลเพียงคนเดียว ที่กล่าวนี้งานการค้นคว้าก็เพิ่งเสร็จไปเพียงขั้นเดียว คือขั้น

ของการศึกษาค้นคว้า ขั้นตอนที่เหลือคือการนำเสนอ ซึ่งก็มีความหลายหลายอีกนั่นเอง คือจะเสนอให้ใครอ่าน หรือฟัง ที่ไหน เมื่อไร เพื่ออะไร จากนั้นก็เป็นขั้นตอนของการวิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียง อภิปราย (กับใคร ที่ไหน เมื่อไร เพื่ออะไร) และถึงขั้นปฏิบัติ (กับใคร เพื่อใคร โดยใคร ที่ไหน เมื่อไร) จากนั้นจึงเป็นขั้นสรุปทบทวนจากการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปรับปรุงยกระดับทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ เป็นความเคลื่อนไหว ที่มองไปในอนาคตอย่างไม่หยุดย่อน แต่ขณะเดียวกันด้วยความใจกว้าง ทะมึคทะแม่ง ไม่เชื่อช้า.

ข้อ 10. ภารกิจของวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง

ภารกิจหลักคือ วิเคราะห์ระบบสังคมไทย เพื่อเปิดเผยให้เห็นถึงรากแท้ แห่งโครงสร้างของระบบสังคม ที่คลี่คลายพัฒนามาดำรงอยู่อย่างเคลื่อนไหวสัมพันธ์กับระบบสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงเป็นการอธิบายอย่างเป็นระบบถึงความทุกข์ยาก การเอารัดเอาเปรียบ ความอยุติธรรม ทั้งที่ตกทอดมาจากอดีต และที่หล่อเลี้ยงให้ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ที่ควมคู่มา กับความขัดแย้ง การครอบงำการต่อสู้ และในที่สุด กำหนดแนวทางที่จะหลุดพ้นจากความบกพร่องเลวร้าย (จากน้ำมือของระบบมากกว่าที่จะเป็นความชั่วร้ายในนามของนิตย สันดานประ

จำตัว^{๒๘} เพื่อก้าวไปสู่ความผาสุกร่วมกันของมนุษย์ในสังคมโดยส่วนรวม

๒๘ เช่นมาร์กซเขียนว่า

“Hence Capital is reckless of the length of life of the labourer, unless under compulsion from society. To the outcry as to the physical and mental degradation, the premature death, the torture of over-work, it answers : Ought these to trouble us since they increase our profits? But looking at things as a whole, all this does not, indeed, depend on the good or ill will of the individual capitalist” Capital Vol.1 p. 270 อ้างใน Ernst Fischer อ้างแล้วหน้า 118-9

สังคมพัฒนา

วารสารราย ๒ เดือน

ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๔ กันยายน-ตุลาคม 2523

ฉบับ

อุคมการสังคมไทย

ราคา ๑๐ บาท